

ĐẤT QUẢNG MỘT TRĂM NĂM TRƯỚC

ThS BÙI VĂN TIẾNG

Hội Khoa học Lịch sử thành phố Đà Nẵng

Một trăm năm trước là năm Giáp Tý 1924 - đây là năm sinh của nhiều danh nhân đất Quảng - tức tỉnh Quảng Nam và thành phố Đà Nẵng ngày nay, đương thời bao gồm tỉnh Quảng Nam trực thuộc Nam triều với bốn quan chức cai trị là Tổng đốc Nguyễn Khoa Tân, Án sát Nguyễn Văn Hoàn, Bố chánh Thái Văn Toàn và Lãnh binh Nguyễn Văn Huy cùng thành phố nhượng địa Tourane thuộc quyền quản lý của một Đốc lý người Pháp. Trên lĩnh vực văn chương nghệ thuật, năm Giáp Tý 1924 là năm nhạc sĩ Phan Huỳnh Điểu quê gốc Điện Bàn đã chào đời ở Tourane vào ngày 11 - 11 dương lịch. Trên lĩnh vực chính trị, ngày 20-1-1924 là ngày chào đời của nhà cách mạng Hoàng Bích Sơn quê Duy Xuyên - tên thật là Hồ Liên, em ruột nhà cách mạng Hồ Nghinh và nhà thơ Hồ Thấu; ngày 16-6-1924 cũng là ngày chào đời của Thiếu tướng Anh hùng Lực lượng vũ trang nhân dân Nguyễn Sĩ Huynh - người từng giữ chức Bí thư Chi bộ trường Tiểu học tư thực Thành Chung do anh trai ông là Nguyễn Sĩ Huân làm hiệu trưởng, quê gốc Hội An nhưng sinh ra và trưởng thành ở Tourane.

Đối với thế hệ tiền bối, năm Giáp Tý 1924 là thời điểm nhà cách mạng Phan Thêm/Cao Hồng Lãnh quê Hội An vừa tốt nghiệp bằng thành chung ở trường Pellerin gần ga xe lửa Huế (thập niên 1960 đổi tên thành trường La San Bình Linh - tên Bình Linh được phiên âm từ Pellerin, nhà thơ Hàn Mặc Tử và nhạc sĩ Trịnh Công Sơn... từng học ở trường này); trong khi nhà cách mạng Lê Quang

Sung quê Duy Xuyên - người từng giữ chức Bí thư Tỉnh ủy Chợ Lớn năm 1930 - mới thi đỗ vào Trường Quốc học Huế. Năm Giáp Tý 1924 cũng là năm nhà cách mạng Lê Bá Trinh (người tham gia cả phong trào Duy Tân đất Quảng đầu thế kỷ XX lẫn cuộc vận động khởi nghĩa Thái Phiên - Trần Cao Vân năm 1916) được trả tự do sau tám năm bị thực dân Pháp giam cầm tại nhà tù Lao Bảo và về ẩn mình cho đến cuối đời trong một hang động ở ngọn Hòa Sơn thuộc danh thắng Ngũ Hành Sơn. Đà Nẵng từ năm 2000 có một đường phố mang tên Lê Bá Trinh, một đường phố mang tên Lê Quang Sung, năm 2012 một đường phố mang tên Hoàng Bích Sơn, năm 2015 một đường phố mang tên Cao Hồng Lãnh và năm 2024 - đúng vào thời điểm kỷ niệm 100 năm sinh của tác giả ca khúc Quảng Nam yêu thương - còn có thêm một đường phố mang tên Phan Huỳnh Điểu...

Năm Giáp Tý 1924 cũng là năm diễn ra nhiều sự kiện lịch sử, văn hóa, kinh tế... ở đất Quảng và liên quan đến đất Quảng. Đây là thời điểm nghĩa thực An Phước của cụ nghệ Lâm Quang Tự ở xã Hòa Phong huyện Hòa Vang được công nhận là trường tiểu học, được bổ nhiệm giáo viên chuyên nghiệp và mở thêm lớp sơ đẳng; là thời điểm danh thắng Ngũ Hành Sơn bắt đầu xuất hiện trên mặt báo: Tập san của Những người bạn Cổ đô Huế/Bulletin des Amis du Vieux Hué (gọi tắt là BAVH do Hội Những người bạn Cổ đô Huế/Association des Amis du Vieux Hué xuất bản định kỳ mỗi quý một lần, được

in tại Nhà in Viễn Đông/IDEO ngoài Hà Nội) số ra quý I năm 1924 đã đăng chuyên khảo viết bằng tiếng Pháp nhan đề *Les montagnes de marbre/Những ngọn núi đá cẩm thạch* của nhà Quảng Nam học Albert Sallet (người từng giữ chức quản thủ Phân viện Bảo tàng cổ vật Đông Dương tiền thân của Bảo tàng Điêu khắc Chăm Đà Nẵng ngày nay và cũng là một trong những người chụp ảnh Ngũ Hành Sơn từ các thập niên đầu thế kỷ XX) khảo cứu tương đối toàn diện về danh thắng này. Cũng trong BAVH số ra quý I năm 1924, nhà Quảng Nam học Albert Sallet còn cho đăng chuyên khảo bằng tiếng Pháp do ông cùng Henri Cosserat và Laurent Joseph Gaide viết về Bà Nà từ năm 1919 - *La montagne de Bana, station d'altitude de l'Annam central/Núi Bà Nà, khu nghỉ mát trên cao ở Trung Trung Kỳ*.

Cũng vào thời điểm hình ảnh Ngũ Hành Sơn và Bà Nà được quảng bá trên BAVH, cụ thể là vào tháng 3 - 1924, Nhà thờ Tourane trên đường Bảo Tàng/ Rue du Musée (nay là đường Trần Phú) cũng đã chính thức được khánh thành sau hơn một năm thi công xây dựng bởi ba anh em nhà thầu họ Võ người Hội An với sự tham gia của nhiều nhân công và nghệ nhân làng mộc Kim Bồng - nửa năm sau, Giám mục Grangeon của địa phận Quy Nhơn và Giám mục Allys của địa phận Huế cùng đến Tourane để làm phép cho nhà thờ này. Năm Giáp Tý 1924 cũng là năm khánh thành chùa Từ Vân ở làng Thạch Gián (nay thuộc phường Vĩnh Trung quận Thanh Khê) từng nổi tiếng với đại hồng chung nặng 112 ký và giếng chùa Từ Vân cùng với giếng đình Thạch Gián và giếng Bộng làng Nại Hiên Tây là ba giếng cổ của Tourane đương thời - Hòa thượng Thích Quảng Hưng quê Hội An là vị trụ trì đầu tiên của chùa, người không chỉ làm đơn xin phép Đốc lý Tourane cho xây dựng chùa vào năm 1922 mà còn làm đơn xin phép Đốc lý Tourane cho mở Trường Phật học giáo dục ngay trong chùa vào năm 1927. Năm Giáp Tý 1924 cũng là năm Hội thánh Tin Lành được thành lập ở Hội An.

Thời điểm năm Giáp Tý 1924, Tourane chưa có giao thông vận tải đường hàng không, chỉ có giao thông vận tải đường thủy và đường sắt. Về

Đà Nẵng ngày nay (Ảnh: TL)

giao thông vận tải đường bộ, trước năm Giáp Tý 1924, S.T.A.C.A/Société des Transports Automobiles du Centre Annam - một hãng xe khách (còn gọi là xe thơ vì kết hợp chuyển thư tín và bưu phẩm) của người Pháp có trụ sở chính trên đường Général Galliéni/Yên Bái - độc quyền chở khách trên tuyến Tourane - Nha Trang, mỗi ngày có một chuyến duy nhất từ Tourane vào Nha Trang và một chuyến cũng duy nhất từ Nha Trang ra Tourane, hai xe S.T.A.C.A thường gặp nhau ở Quảng Ngãi khoảng 12 giờ trưa; nhưng đến năm Giáp Tý 1924 đã bắt đầu có xe đò của chủ người Việt cạnh tranh với S.T.A.C.A. Về giao thông vận tải đường thủy, con tàu làm nhiệm vụ nghiên cứu hải dương học đầu tiên ở Hoàng Sa (quần đảo Việt Nam trên Biển Đông chính thức thuộc quyền quản lý của quận Hòa Vang tỉnh Quảng Nam từ năm 1961) và đã thu được mẫu cá từ Hoàng Sa ngày 4-7-1926 là con tàu mang tên De Lanessan được đóng theo kế hoạch của Toàn quyền Đông Dương và Giám đốc Sở Hải dương học nghề cá Đông Dương/Service Océanographique des pêches de l'Indochine trụ sở tại Nha Trang, được chuyển từ cảng Bordeaux bên Pháp về cảng Hải Phòng vào ngày 7-11-1924 và bàn giao cho Sở Hải dương học nghề cá Đông Dương để sớm đưa vào hoạt động.

Một trăm năm đã trôi qua trên đất Quảng tính từ năm Giáp Tý 1924. Một trăm năm là một thế kỷ với bao nhiêu là thay đổi trên hành trình phát triển đi lên của vùng đất “chưa mưa đà thấm” này. Ôn lại vài chuyện từng xảy ra trăm năm trước như một cách soi mình trong gương chiếu hậu để người Quảng có thể tự tin thẳng tiến về phía tương lai!

